

Muszbek László

Laki Kálmán tevékenysége a debreceni orvoscépezésért

Az egyik legnagyobb magyar orvosbiológus tudós, Laki Kálmán és felesége sír-emléke előtt tiszteleg most a hálás utókor. Laki Kálmán száz évvel ezelőtt született Szolnokon, s mintegy 25 éve távozott az élők sorából az USA Maryland állambeli Bethesdában. A két dátum között eltelt 74 év egy nagyívű tudós, egy humanista gondolkodó pályája, s mindkét megállapítás elé hangsúlyozottan oda-kívánczik a „magyar” jelző. E megemlékezésnek nem célja részleteiben felsorolni mindazokat a felfedezéseket, amelyekkel az orvosbiológiát gazdagította: a véralvadás területén a XIII-as faktor (Laki-Lóránd faktor) felfedezése, a fibrinogén–fibrin átalakulás biokémiájának megismerése, az izomkutatás területén a tropomiozin felfedezése, az aktin struktúrájának, funkciójának felismerése jelentős részben az ő munkásságának köszönhető, s emellett a fehér biokémiát és a rákkutatást is jelentős eredményekkel gazdagította. A Magyar Tudományos Akadémia tagja, Kossuth díjas tudós, az USA legnagyobb orvostudományi központja egyik intézetének a volt vezetője. A Mitchel Foundation nagydíja – a hematológia Nobel-díja – egyik legméltóbb elismerése volt eredményekben gazdag pályafutásának.

Laki Kálmán minden ízében tudós volt, a tudománynak élt, létezési eleme volt a tudomány. A tudományban sokféle út vezethet a nagy felfedezésekhez. A csapongó képzeletű zseniális világfi Pasteur, a hivatalnoki precizitással dolgozó Koch, a katonai parancsnak eleget tevő Walter Reed egyaránt a tudomány nagyjai lettek. Laki Kálmán a tudomány poétája volt, aki a tudományosan megalapozott hipotéziseken túl is mert álmodni, s az álmoknak az egzakt tudományos kísérletek nyelvére történő lefordításában látta a tudomány kihívásait. Még hobbija is egy másik tudomány, a nyelvészet lett. A „hobbi” kifejezés itt talán nem is helyénvaló. Már az Egyesült Államokban jóval 40 év felett iratkozott be a Washingtoni Katolikus Egyetem nyelvészeti fakultására, ahol az ókori keleti nyelvek tanszékén is doktori diplomát szerzett. Most e megemlékezés összeállítására készülve számomra is meglepetést okozott, hogy a hatos számrendszer kialakulásának nyelvészeti vonatkozásairól és annak a proto finnugor nyelvben való megjelenéséről írt, a Washingtoni Tudományos Akadémia folyóiratában meg-

jelent közleményeit a számrendszerekkel foglalkozó vezető nyelvészeti források ma is számon tartják. Bennünket, az orvosbiológia bővületében más tudományágakról könnyen ítéletet mondó fiatalokat megtanított a tudomány egyetemességére, a tényeken és elméleteken alapuló valamennyi tudományág tiszteletére. Talán megengednek egy személyes tapasztalatot arra vonatkozóan, hogy mennyire áthatotta mindennapjait a tudományos gondolkodás. Amikor gyakorló orvos barátja egyszer figyelmeztette a testmozgás, az ebéd utáni séták fontosságára, azonnal leült és tudományos precizitással kiszámította, hogy az általa ebéd keretében elfogyasztott kalóriák elégetéséhez Washingtonból Baltimore-ig kelene gyalogolnia.

Tudományos pályája Szegeden, a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert Intézetében a kémiavizsgával kezdődött. A feltűnően éles eszű elsőéves orvostanhallgató tehetségét a vizsgáztató azonnal felismerte. Maga mellé vette, természettudóssá akarta nevelni. Ennek érdekében egyéni képzést talált ki számára, amely lehetővé tette, hogy 3 év medicina után elsajátítsa az orvosbiológia hatékony műveléséhez szükséges egyéb természettudományokat is, mindenekelőtt a kémiát és a fizikát. Az így megszerzett sokoldalúság életre szóló útravaló maradt. Amit ma határterületi tudománynak nevezünk, és amiről azt gondoljuk, hogy az utóbbi két évtized kutatási iránya, azt Laki Kálmán az orvostudomány, a biológia, a kémia és a fizika határmezsgyéin kalandozva évtizedekkel korábban művelte. A tehetséges fiatal kutató először Szent-Györgyi Albert első munkatársa, majd tanszéki utódja, s végül – élete végéig - személyes barátja lett.

Soha nem felejttem el első találkozásunkat. 1970-ben sok év után látogat ismét Magyarországra és a Debreceni Orvostudományi Egyetemre, ahol előadást is tart. Amikor bejön az előadóterembe, mindenekelőtt a szemem ragad meg, keskeny, okos, világoskék szem, gondolatokat, elmélyült töprengést tükröz, ugyanakkor barátságot és melegséget, sőt örömet is sugároz. Látszik, hogy neki is fontos ez az előadás, adni szeretne, kapcsolatokat akar teremteni. Elővesz egy folyadékkal teli lombikot, hozzálöttyint néhány cseppet egy másik folyadékból, és az előző megszilárdul. Az előadás erről szól, kezében a lombikkal tények, elképzelések és álmok együttesét tárja elénk. Nem jó előadó. Az előadás logikai felépítése és retorikája is hagy kívánnivalót maga után. Az előadást váratlanul, mintegy a közepén fejezi be, ahogyan minden tudományos munka, ez is elvarratlan. A hallgatóságot mégis lenyűgözi, talán éppen ezért; egyenlő partnerként közös továbbgondolásra, közös töprengésre invitál. Éreztük, hogy aki megosztotta velünk gondolatait, egyike a század nagy tudományos egyéniségeinek. Akkor még nem tudtuk, hogy a hallgatóság és a Debreceni Egyetem számos fiatal kutatójának tudományos pályafutását milyen mértékben fogja befolyásolni ez az előadás. Az évek során számos debreceni tudósjelölt számára tette lehetővé, hogy a legjobb helyeken – sokszor saját laboratóriumában – tanulja a tudomány művelését, vagy folytassa, gazdagítsa itthoni munkáját.

Ízig-vérig demokrata és humanista volt, a magánéletben és a tudományban egyaránt. Arra tanított bennünket, hogy csak a gondolatok és érvek igazságtartalmában higgyünk, függetlenül attól, hogy ezeket ki fogalmazta meg. Elítélte a tekintélytiszteletet és annak kikövetelését. A tudomány önálló művelésére megérett kutatót soha nem utasított. Egyenlőnek tekintett partnerek megbeszélései során alakultak ki a tudományos problémák megoldására irányuló közös elhatározások. Tudományos kérdésekben soha senkire nem kényszerítette rá az akaratát, akkor sem, ha biztonsággal tudta, hogy neki van igaza. Emlékszem, 1973-ban egy ilyen légkörbe belecseppenni számomra életre szólóan meghatározó erővel bírt, s sajnálom a mai fiatal tudósnemzedéket, hogy személyesen nem ismerhette Laki Kálmánt.

Töretlen, cselekvő humanizmusa sohasem volt harsány. Másoktól megtudva kellett szembesülnöm azzal, hogy a világháború alatt hogyan segítette, mentette az üldözötteket, saját életét is veszélyeztetve, s hogy 1948-as kényszerű távozásában milyen szerepet játszott az akkori új üldözöttek mellett való kiállás. Egyik kedvenc Ady idézetét vonatkoztatta e nehéz időkre, amikor

*“Csörtettek bátran a senkik,
És meglapult az igaz ember”.*

Laki Kálmán ezekben az időkben is igaz ember maradt, de nem a meglapult igazak közül való volt.

Magyar tudósként indult, s mindvégig az is maradt. 1949-ben új hazába költözött, melyet tisztelt, szeretett, becsült, és ha kellett, védett. De nem vesztette el a régit. A szűkebb haza számára a magyar Alföld volt, valahol mindig a szolnoki, abádszalóki gyerek, a ceglédi gimnazista, a fiatal szegedi kutató maradt, és ehhez csatlakozott felesége révén a Debrecenhez, majd élete utolsó negyedében a Debreceni Orvostudományi Egyetemhez való kötődése is. Egy jónevű magyar festő megfestette számára az abádszalóki Tisza-partot, s dolgozószobájának falán a szeretett, a távoli múltat idéző kép erőt adott, és segített leküzdeni a sokszor jelentkező honvágyat is. Hazafisága soha nem volt kérkedő vagy harsány: cselekvő hazafiság volt. Büszkén hangoztatta, hogy hazánk tudósai a nemzet számarányát meghaladóan vették ki részüket a világ tudományos fejlődésében, és szomorú volt, hogy oly soknak közülük – köztük neki is – távozniuk kellett a hazából. Adyt a világ legnagyobb költőjének tartotta. Érezte az emigráció fontosságát, de nem felejtette, hogy Magyarország itthon, a Kárpát-medencében létezik. Amikor lehetett, jött, tudván, hogy erre neki éppen úgy szüksége van, mint az itthon maradtoknak, s amikor ezt egyszer egyik emigráns barátja rosszállóan szóvá tette, röviden így intézte el: „*Magyarország Magyarországon van*”.

Laki Kálmán egyetemünk díszdoktora, segítőkészsége az egyetem számára felbecsülhetetlen volt. Túlzás nélkül állíthatom, hogy egyetemünk sikerei mögött ott volt, ma is ott van Laki Kálmán szellemisége. Soha egyetemünk díszdoktora nem teljesítette ilyen hűen doktori fogadalmát. Emlékét, szellemét méltón őrzik

az életút állomásai, Szolnok, Abádszalók és Debrecen városai is. Életem egyik legmeghatóbb és legfelemelőbb pillanata volt, amikor Abádszalók főterén felavathattuk gyönyörűen kifejező szobrát, s ugyanilyen meghatározó emlék lesz – sokunk számára – ez a mai síremlékavatás, melyet Debrecen városa és sokan mások, a hálás és nem felejtő utókor összefogása tett lehetővé.

Laki Kálmán emléke előtt nem lehet szebben tisztelni, mint azt a mester és barát Szent-Györgyi Albert halálakor írt nekrológiájában maga Laki Kálmán tette:

“Birtokolta egy eredeti kutató minden kvalitását és igen aktív kutatómunkája során egyedül a természet megértésének igénye vezette. Hű barát volt. A biológiát az elméleti fizikával és a kémiával összekötő képzelőerővel és széleskörű tudással rendelkezett. A tudományon kívül egyetlen ambíciója volt – másokon segíteni.”